

УДК 316.3.4

ІНТЕГРАТИВНІ СОЦІОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ ТА КРИЗОВИЙ СОЦІАЛЬНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ: НА ШЛЯХУ ДО ТЕОРЕТИКО-ПРАГМАТИЧНИХ СИНТЕТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ

© **Бевзенко Любов** – доктор соціологічних наук, провідний науковий співробітник відділу соціальної психології Інституту соціології НАН України, вул. Шовковична, 12, Київ 01021, Україна, e-mail: lbevzenko@gmail.com, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-4020-1937>

© **Lyubov Bevzenko** – Doctor of Social Sciences, Senior Research Fellow, Department of Social Psychology, Institute of Sociology of National Academy of Sciences of Ukraine, 12 Shelkovichnaya st, Kiev 01021, Ukraine, e-mail: lbevzenko@gmail.com, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-4020-1937>

У фокусі проблеми, що розглядається в роботі, лежать ті можливі трансформації в дослідницьких практиках сучасної соціології, які пов'язані з актуальними змінами соціокультурного простору в глобальному масштабі. Йдеться перш за все про глобальну світову кризу, що спостерігається в різних соціальних полях – економіці, екології, культурі, моралі, праві, політиці, науці, освіті, і хвиля констатації якої лише зростає. Останньою такою масштабною констатацією була доповідь Римського Клубу (2018р). З іншого боку, в культурному просторі на зміну добі постмодерну іде нова культурна епоха, яка, за прогнозами, перенесе акценти з децентралізації на пошук нової єдності, з аналізу на синтез, з елементаризму на холізм. На цьому тлі логічно очікувати суттєвих змін в практиках соціологічного пізнання, де можна прогнозувати повернення інтересу до масштабних інтегративних теорій, пошуку концептуальних схем, які б органічно поєднували в собі макро-, мезо- та мікрорівні соціальної реальності, розглядали її з суттєвим акцентом на складності, процесуальності і мінливості усіх соціальних явищ. Масштабна соціальна криза вимагає більшої уваги соціологів до соціальних технологій і менеджерських практик, які є спробою долати проблеми, що цією кризою породжуються. В статті робиться припущення, що новий виток затребуваності системних, інтегративних соціологічних теорій буде супроводжуватися запитом з боку соціальних технологів презентувати ці теорії в форматі теоретико-прагматичних концепцій, що дозволяло би зменшити відстань між суто науковими та менеджерськими когнітивними моделями. Спираючись на власний досвід інтегративної концептуалізації соціальної напруженості, авторка робить висновок про евристичну плідність в якості платформи для побудови синтетичних теоретико-прагматичних моделей використати синтез трьох парадигмальних підходів: 1) парадигми складності (Complexity theory) (макрорівень); 2) мережевої парадигми (мезорівень); 3) парадигми практик (мікрорівень).

Ключові слова: глобальна криза, нова культурна епоха, інтегративні соціологічні теорії, менеджерські кризові когнітивні моделі, теоретико-прагматичні концепції, синтез парадигмальних платформ

The focus of the problem, which is considered in the work, are those possible transformations in the research practices of modern sociology, which are related to the actual changes in sociocultural space on a global scale. First of all, we are talking about the global world crisis, which is observed in different social fields - economics, ecology, culture, morality, law, politics, science, education, and whose wave of ascertainment only increases. The last such large-scale statement was the report of the Club of Rome (2018p). On the other hand, in the cultural space, the post-modern period is replaced by a new cultural era, which, according to forecasts, will shift the emphasis from decentration to a search for a new unity, from analysis to synthesis, from elementalism to holism. Against this background, it is logical to expect significant changes in the practices of sociological cognition, where it is possible to predict the return of interest in large-scale integrative theories, the search for conceptual schemes that organically combine the macro, meso and micro levels of social reality, viewed it with a significant emphasis on complexity, and the variability of all social phenomena. A large-scale social crisis requires more attention of sociologists to social technologies and managerial practices, which are an attempt to overcome the problems generated by this crisis. The article makes the assumption that a new round of demand for systematic, integrative sociological theories will be accompanied by a request from social technologists to present these theories in the form of theoretical-pragmatic concepts that would reduce the distance between strictly scientific and managerial cognitive models. Based on his own experience of integrative conceptualization of social tension, the author concludes heuristic potentiality of using as a platform for constructing synthetic pragmatic models of combining three paradigmatic approaches: 1) Complexity theory (macrolevel); 2) network paradigm (mesolevel); 3) the paradigm of practices (microlevel).

Keywords: global crisis, new cultural epoch, integrative sociological theories, managerial crisis cognitive models, theoretical and pragmatic concepts, synthesis of paradigmatic platforms

Проблема створення інтегративної, об'єднуючої загальносоціологічної теорії була однією з захоплюючих соціологічних задач другої половини минулого сторіччя. Назвавши такі імена, як Дж. Александер, М. Арчер, П. Бурд'є, Р. Будон, Е. Гідденс, Н. Еліас, Дж. Коулмен, Н. Луман, Т. Парсонс, Дж. Рітцер, П. Сорокін, Е. Сікурел, Ю. Хабермас, П. Штомпка, ми не вичерпаємо увесь ряд прізвищ видатних соціологів, хто тим чи іншим чином долучилися до пошуку вирішення цієї задачі. Ці зусилля теоретичного синтезу були дещо послаблені з приходом доби постмодерної соціології, і, відповідно, запропонованою соціологами постмодерну ідеєю вважати поліпарадигмальність теоретичною нормою, яка цілком узгоджується з поглядом на простір соціологічних теорій як певне дискурсивне бродіння, множини дискурсивних потоків та пропозицій, що впливають на символічне конструювання соціальної реальності (М. Фуко, Ж. Бодрійяр).

Весь пафос постмодерної децентрації, заперечення великих наративів, онтологічності, єдиного, єдності як такої на даний момент дещо стихає. Розкіш витончених локальних дискурсивних ігор західна наука і культура могли собі дозволити в ситуації тих ілюзій стабільності на макрорівні соціальної реальності, що латентно підживлювали постмодерну інтелектуальну гру. Ф. Фукуяма, який в 1989 році написав коротке есе під назвою «Кінець історії» і пообіцяв швидку перемогу ліберальної демократії в усьому світі [2], лише артикулював ці латентні очікування. Ця робота була сприйнята з ентузіазмом і перекладена багатьма мовами. В цій ситуації популярність постмодерністського світобачення є зрозумілою: якщо на макрорівні все більш-менш стабільно і прогнозовано, то нестабільність, хаотизованість, мінливість мікрорівня можна було поставити в центр уваги. Що і зробила, за великим рахунком, культура постмодерну. Але на сьогодні ситуація радикально змінюється.

Філософія і соціологія постмодерну явно чи неявно жилися ідеями теорії хаосу, що на той час запанувала в міждисциплінарному дискурсивному просторі завдяки роботам, що пізніше в західній науковій літературі отримали єдину метатеоретичну назву теорії складності (complexity theory). Ключовими виразами, на які спирався дискурс складності, були «хаос», «порядок з хаосу», «всередині хаосу», «поза контролем», «непередбачуваність», «випадковість», «дисипація – розсіювання»¹. Хоча прямих посилань на ці роботи у філософів постмодерну ми знайдемо небагато, ментальна атмосфера того часу була наповнена цим новим баченням світу. Хаос перестав лякати, а навпаки – він отримав привабливість як основа порядку. Сприймалося це перш за все як легітимація звільнення від диктату порядку, дозвіл на перебування у хвилях хаосу, який, як з'ясувалося, був у фундаменті світобудови.

Але зараз стає зрозумілою одна дуже важлива річ, що витикає з цих же робіт з complexity theory, і на яку в ситуації позірної соціальної стабільності філософія (а за нею і соціологія) постмодерну не хотіли зважати: хаос хаосові різниця. Локальне відхилення від порядку в невеликих межах – це, швидше, потенціал креативності. І саме на ньому акцентували і саме його навіть дещо ідеалізували філософи та соціологи постмодерну. Масштабний критичний хаос – це річ зовсім інша. І вона вимагає абсолютно іншого як філософського, так і соціотейоретичного осмислення.

Про кризу глобального масштабу, ризику, що несе глобалізація, згадувати з часів робіт З. Баумана [3], У. Бека [4; 5], П. Штомпки [6], пізнього Ф. Фукуяма [7], І. Валерстайна [8], Е. Гідденса [9; 10], Н. Лумана [11] та ін. вже стало навіть певною банальністю. Але навіть тоді, коли ці роботи писалися, ілюзія того, що з цими явищами можна впоратися лише звернувши на них увагу, була досить сильною, як і сподівання на можливість «стійкого розвитку». Зараз такої впевненості залишається все менше.

Поступово прагнення нового філософського, методологічного і теоретичного холізму стає прикметною ознакою останніх культурних макротрендів. Тут можна процитувати цікаві прогнози М. Епштейна, які були ним зроблені ще на початку нового тисячоріччя. Нову епоху, що йде на зміну постмодерну, він називає протейстичною. І каже про неї так: «Протейзм – це альтернатива тому «пост-» (постмодернізм, постструктуралізм, постутопізм, постіндустріалізм...), яке відштовхувалося від минулого й разом з тим було зачароване ним, не могло вийти з його магічного кола. Прото- порівнює себе з майбутнім і прийдешнім, а не з минулим. Протейзм вивчає виникаючі, ще не оформлені явища в самій початковій, плинній стадії їх розвитку, коли вони більше передвіщають і знаменують, аніж власне існують. Протейзм має справу з початком, а не серединою чи кінцем, і в будь-яких явищах відкриває їх «ранність», ескізність, попередність, властивості зародку й чернетки» [12]. Поворот від децентрації до нової центрованості, від розсіювання до єдності, від різоми до пошуку єдиного коріння, від елементаризму до холізму, причому єдності та холізму у самому зародку явища – нова і цікава інтуїція прийдешніх змін.

¹ Автори та назви деяких з цих робіт, список наводиться відповідно до роботи Cleveland, J. [1]: *Mitchell Waldrop, Complexity; Roger Lewin, Complexity -- Life at the Edge of Chaos; Ilya Prigogine, Order Out of Chaos; William Roetxheim, Enter the Complexity Lab; John Casti, Complexification; Lawrence Slobodkin, Simplicity and Complexity in Games of the Intellect; Stuart Kauffman, The Origins of Order; Kevin Kelly, Out of Control; Ludvig von Bertalanffy, General System Theory; Ervin Laszlo, The Systems View of the World; Erich Jantsch, The Self-Organizing Universe; Peter Senge, The Fifth Discipline; Arthur Young, The Reflexive Universe*

Окремо в плані нової затребуваності масштабних холистичних (системних) соціологічних теорій хотілося б послатися на значно більш приземлену у порівнянні з роботою М. Епштейна, але при цьому і більш прагматичну останню масштабну доповідь Римського клубу (квітень 2018). В ній робляться прогнози невідворотності суттєвих соціокультурних (а значить, і наукових) поворотів у контексті нарощування світової кризи. Останню автори вбачали в усьому – в кризі моралі, економіки, екологічної свідомості, права, демократії, капіталізму, освіти, науки тощо [13]. Звичайно, з цим можна сперечатися, варіативність прогнозу і тут, безумовно, присутня, але міждисциплінарність і багатоплановість дослідження, вимагає, принаймні, того, щоб дивитися на нього як на досить ймовірний прогноз. Заслугує на увагу сама назва цієї доповіді: «Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet». Вона не лише констатує ситуацію загроз, що нависли над людством, а й починається з заклику діяти в цій ситуації.

В оглядовій статті О. Матвейчева, присвяченій цій об'ємній роботі, коротко про це сказано так: «І тут ми підходимо до ключового моменту доповіді – ідеї «нової Просвіти», фундаментальної трансформації мислення, результатом якої повинен стати цілісний світогляд. Гуманістичний, але вільний від антропоцентризму, відкритий розвитку, але такий, що цінує стійкість і опікується майбутнім. Поряд з комплементарністю, стовпами «нової Просвіти» Римський клуб вважає синергію – пошук мудрості, через примирення протилежностей, і баланс» [14].

Метою даної роботи буде розглянути ті можливі трансформації в проблемному полі соціології, в форматах представлення соціологічного знання, які стануть відповіддю на зазначені виклики – масштабні культурні зміни на фоні не менш масштабних кризових явищ.

Напевне, тим чи іншим чином на це відгукнеться якась частина соціологів. Швидше за все, це будуть ті, хто не полишав макротеоретичних пошуків, незважаючи на велике захоплення мікродослідженнями, притаманне сучасній соціології.

Чи означає це, що пошуки єдиної теорії в соціології відновляться з новою силою? Напевне, цього чекати не варто: постмодерністське та конструктивістське шеплення було досить сильним, щоб сподіватися, що теоретичний плюралізм швидко поступиться ідеї можливості нового глобального теоретичного синтезу. Та і на повернення впевненості науковців, а особливо соціологів, в тому, що вони говорять про реальність, а не лише про її моделі, певним чином сконструйовані уявлення про неї, теж важко очікувати. А от перенесення акценту в цих моделях з соціологічного атомізму на соціологічний холізм, спроба побачити цілісність, системну єдність соціального світу, можуть відновитися. Причому відновитися вже з акцентом не лише на пошуку просто нового наукового знання, а й пошуку можливостей швидко втілювати його в соціальні технологічні та менеджерські рішення.

Когнітивна соціологія приділяє достатньо уваги зв'язку між науковими та повсякденними когнітивними конструкціями, методам вивчення шляхів формування цього повсякденного знання тощо [15; 16]. Повсякденні когнітивні конструкції, зокрема і щодо соціального світу, стали дуже привабливим об'єктом досліджень завдяки згаданим конструктивістським та постмодерністським соціологічним поглядам. Але в ситуації глобальної кризи простого спостереження за цими процесами може виявитися недостатньо. Як все чіткіше стає зрозумілим, ці моделі є суттєвим фактором криз, про які йшлося вище. Більше того, в цьому виокремлені двох типів знання – повсякденного і наукового – з'являється ще один тип когнітивних моделей, які не можна обійти соціологічною увагою. Це *менеджерські моделі соціального*.

В ситуації глобальної кризи, яка до того ж розвивається дуже швидко, особливого значення набуває питання: які *когнітивні моделі* використовують *менеджери* і *соціальні технологи*, що мають можливість впливати на зазначені глобальні соціокультурні перетворення? І поруч з цим питання, яким є місце соціології як науки в цьому процесі? Чи достатньо просто продовжувати цікаві самі по собі дослідження, чи варто інтенсивніше *шукати шляхів інкорпорування результатів цих досліджень в менеджерські практики*?

Прогнозувати, яким шляхом відбудеться зближення соціологічної теорії і соціально-технологічної практики у відповідь на зазначені безпрецедентні виклики, поки що важко. Але дещо припустити щодо розвитку теоретичних соціологічних пошуків виглядає можливим. На рівні соціологічної теорії потреба в нових синтетичних пошуках може піти саме звідси – від потреби відповідати на виклик діяти, і діяти негайно. Але в звучанні цього виклику, з огляду на сказане, з'явилася нова потужна нота: він вимагає не лише знання, а і вміння його прагматично використовувати в тому, що зветься соціальними технологіями, соціальним менеджментом.

Звідси постає питання, яким є шлях від наукових до менеджерсько-технологічних когнітивних конструкцій? Чи повинні науковці перейматися тим, щоб їхні результати якомога швидше потрапляли у ці менеджерські конструкції, шукати відповідну для цього мову, чи і надалі можна залишити самим менеджерам все це – розбиратися в теоріях, робити з них прагматично працюючі висновки і використовувати в своїх менеджерських стратегіях? Тут підкреслимо, що йдеться не про досить добре

пропрацьовану, зокрема і у нас, сферу прикладних соціологічних робіт в напрямі соціології організацій, менеджменту організацій, соціального управління. Вагомість робіт відомих українських дослідників у цій царині – В. Бека, Ю. Сурміна, М. Туленкова, Л. Хижняк та ін. – важко заперечувати. Але в нашому разі йдеться саме про макросоціальні інтегративні моделі, потреба в яких формується саме на вістрі зростанні глобальної кризи.

Думаємо, тут правильною швидше буде така відповідь: торуватися цей шлях має з двох боків. І запит на це з боку менеджерського крила вже звучить [17; 18]: «Менеджмент як сфера практичної діяльності і область теоретичних побудов усе більшою мірою змушений звертатися до таких сфер пізнання, як філософія, культурологія, соціологія, психологія. І не тільки для того, щоб почерпнути з них конкретні відомості (закономірності, механізми), а для того, щоб спільними зусиллями сформувати нові синтетичні напрямки наукового розуміння й практичного поступу» [17; с. 90]

Яким же буде в такому разі основне питання, на яке має отримати відповідь менеджер соціального?

Напевне, в цьому разі з новою силою постає питання, що було одним з ключових в інтегративних пошуках попередніх часів: де лежить ключ до соціальних змін і трансформацій? Соціальна динаміка детермінована переважно дією окремих акторів (*мікродетермінізм*), чи тут діють умовно об'єктивні (на які людина на даний час не має впливу) закони, яким і підкорюються окремі соціальні актори (*макродетермінізм*)? Якщо і те і інше, то як воно сполучається?

Для ухвалення управлінських рішень це ключова проблема – де ті важелі, на які варто натискати? І де та теоретична модель, яка конструє уявлення про соціальну реальність для конкретного менеджера (незалежно від його масштабу – президент великої країни чи керівник маленької компанії), і яка буде рішуче впливати на якість менеджменту? Особливо це стосується моментів кризи і швидких трансформацій в тих соціальних системах, якими цей менеджер керує. А те, що ми переживаємо саме такі часи на всіх масштабах, вже мало у кого викликає сумнів.

При такому перенесенні акценту, проблема теоретичної інтеграції вже не звучить надто пафосно з претензією побудувати соціологічну теорію «всього». Задача досить прагматична: знайти ту мікро-макроінтегративну теоретичну конструкцію, з якої можна було б зрозуміти, коли саме суспільні процеси підкорюються певним умовно об'єктивним законам (або які на даному етапі нашого знання про соціальну реальність виглядають для нас такими), і задача менеджменту – повернути їх на користь суспільству. А коли в хід цих законів може втрутитися конкретний мікросуб'єкт, і яким чином він може це зробити, щоб спрямувати соціальні процеси в бажане русло. Якими є межі його суб'єктності в цьому разі? Бажане русло – це все те, що дозволять волонтаристські запити цього суб'єкта, чи його воля є обмеженою певними рамками знову ж таки умовно об'єктивно можливого?

Ясна річ, йдеться саме про моделі реальності. Вони не можуть претендувати на остаточну об'єктивність, але можуть дозволити більш-менш адекватно справлятися з задачею регулювання суспільних процесів на даному етапі нашого уявлення про них.

За наявності досить великої кількості мікро- та макродетерміністичних концепцій поставлена задача конструювання такої теоретичної відповіді на практичні менеджерські потреби не виглядає простою. До найвідоміших теорій макродетерміністичного плану прийнято відносити весь напрямок, пов'язаний зі структурним функціоналізмом і рядом ідей, що йдуть від О. Конта і Г. Спенсера до Е. Дюркгейма, Т. Парсонса і Р. Мертона. Конфліктологічні моделі суспільства – підходи Л. Козера, Р. Дарендорфа, теорії конфлікту К. Боулдінга – теж лежать в руслі макродетерміністичних підходів. К. Маркса часто називають засновником конфліктологічної макропарадигми в соціології. Відповідно, мікродетермінізм має на своєму боці всю феноменологію, конструктивізм, теорії символічного інтераціоналізму, етнометодологію. Потужність кожної з цих сторін є високою і авторитетною. Задача інтеграції цього в одній теорії є важкою, але, як виявляється, дедалі більш актуальною.

В часи соціальної кризи, яка супроводжувала розпад Радянського Союзу і процеси утворення нових незалежних держав, до спроб панорамного погляду на ситуацію за допомогою наявних напрацювань теоретичної соціології й пошуку варіантів практичного використання її здобутків неодноразово зверталися російські соціологи [19; 20; 21]. Зараз, з огляду на збільшення масштабу кризових явищ, ці питання постають з новою силою.

В чому ж особливість нової актуалізації інтегративних пошуків, навіть якщо ми візьмемо до уваги переважно той соціотехнологічний аспект, про який йшлося вище? Чим не задовольняють потреби соціальних технологів ті напрацювання, що є в наявних, успадкованих від минулого сторіччя синтетичних теоріях?

Об'єднавча теорія Е. Гіденса носить назву подвійної структурації, а П. Бурдьє вважав свою масштабну теоретичну концепцію конструктивним структуралізмом. Вже з цих назв випливає, що інтегративні зусилля теоретиків соціологічного синтезу задачу мікро-макроінтеграції мали за одну з найперших: система і дія, суб'єктивне та об'єктивне, їх співвідношення в соціальному житті склали основну інтригу цих теоретизувань. Але, як це і відповідало часу створення цих теорій, акцент робився на

тих взаємовпливах мікро- та макрорівнів соціальності, що притаманні відносно стабільним періодам системного розвитку. Зараз, схоже, ця інтегративна інтрига набирає нових обертів з акцентом на кризовості і нестійкості. І тут інтегративні системні моделі виглядають дещо відмінними від гомеостатичних.

Але наразі ми хочемо зробити акцент перш за все на іншій, не менш важливій, проблемі. Вона стосується сказаного вище про актуальність вибудови містків між двома типами когнітивних моделей – науковими і технологічними. Навіть у разі, якщо б ми мали адекватну усій сучасній кризовості наукову концепцію, її докладність і теоретична пропрацьованість могли б створити проблему при спробі її перенесення в практичну площину. Шлях від наукової теорії до тих когнітивних моделей, що ними користується менеджер соціального, є непростим. Якою є прагматика соціологічного знання в цьому разі? Яким є місце соціологічної теорії в цих когнітивних конструкціях? Цей шлях від теорії до прагматики лежить лише через емпірику, чи може впливати на менеджерські ментальні конструкції безпосередньо? Якщо так, то як саме?

Заклик до соціологів йти в народ, популяризувати свої знання, що постійно звучить останнім часом, відповідає потребі активної позиції соціологів щодо впливу на повсякденні когнітивні моделі соціального. А як бути з тим, що ми назвати середньою когнітивною рамкою? Тією, що лежить між науковим і повсякденним, і яку ми вже позначили як *менеджерські моделі соціального*. Проста популяризація тут не виглядає адекватним шляхом. Має бути напрацьована сама мова, якою соціолог може порозумітися з менеджером.

Якщо відповіддю тут буде «Шлях має йти через емпірику», то питань постає не менше. Проблема великої дистанційованості теоретичного і емпіричного в соціології – давня і далека від вирішення проблема, особливо коли це стосується макросистемних питань. Соціологи емпіричного спрямування дають розгорнуту і інформативно привабливу картину актуального стану суспільства, але що з цим робити технологу, вони сказати не можуть. Скажімо, якщо в опитуваннях люди демонструють високу готовність до соціальних протестів, то чи означає це для технолога-менеджера, що треба готуватися до протестів? Практика показує, що ні. Як правило, революційні спалахи соціологам в емпіричних дослідженнях передбачити не вдається. І питання тут має бути не до емпіриків і не до теоретиків окремо, а до того, як вони співпрацюють в цих дослідженнях. Що говорить теорія стосовно природи і механізмів виникнення революційної ситуації? Чи можна це прогнозувати, спираючись на прямі запитання до людей? Як це має втілюватися в емпіричні методи? Те ж саме можна сказати стосовно фіксації емпіричною соціологією зростання недовіри людей до влади. І що має з цим робити менеджер? Повертати довіру? Які для того важелі, де чинники цього? Як ці чинники поєднуються між собою?

Це старі проблеми, про них уже майже не прийнято говорити. І теоретики і емпірики досить добре почуваються кожен на своєму полі. Соціологія на емпіричному рівні (принаймні, у нас) перетворюється на соціографію, соціальні дослідження. «Логії», розуміння логіки і закономірності соціальних подій (а тим більш – здатності до прогнозу) там стає все менше. Незрозуміло, як з цього виходити, тому єдиним виходом є не помічати ситуацію. При цьому, схоже, м'яч на боці емпіриків. Цифри, таблиці, якісні зрізи дають швидкий ефект глядацької уваги, це прозоро і емоційно привабливо. Теоретики все більше програють, досить складні теоретичні схеми мало кого приваблюють – всі поспішають, результат треба тут і зараз.

Де тут вихід? Які задачі тут постають перед соціологічною теорією як такою? Ми вважаємо, що теорія може стати базою для технологічних рішень двома шляхами:

1) Через емпіричні дослідження, що базуються на цій теорії, і якими послуговується суб'єкт управління;

2) Безпосередньо через ті моделі-конструкції соціальної реальності, які є когнітивною рамкою менеджера чи технолога в процесі прийняття рішень, і в які він може включити теоретично обґрунтовані наукові пропозиції. Але останні мають бути перекладені на мову, зрозумілу практикам соціального. Він при цьому може спиратися на ці моделі як на певні початкові схеми, доповнюючи їх своїм досвідом та інтуїцією. Адже вимоги до нього – не довершена логічна обґрунтованість дій, а ефективність результату. Менеджмент та технологія тут перетворюються на певне мистецтво, і соціологічна теорія отримує затребуваність лише як схема-опера цього мистецтва.

Прийшовши на ринок соціологічних ідей з великим запізненням, наша соціологія намагається задовольнятися тими теоретичними напрацюваннями, що є в західній соціології. Це цікава і плідна стратегія в плані залучення до світового соціологічного дискурсивного простору. Але ця стратегія є не такою плідною в тому плані, що окреслено вище – пошуку теоретичних підмукрів для менеджменту саме *нашого* суспільства.

Кризові явища, які проходить наша соціальна історія, революційні потрясіння, що їх пережила неодноразово наша країна, не є типовими для західних країн, принаймні, для тих часів, коли народжувалися сучасні західні теорії. Процеси модернізації, переходу від традиції до модерну, гуманізації

соціального життя, стабілізації і збереження гомеостазу – це були ті суспільні виклики, на які та соціологія відповідала. Нам до цього ще треба дожити. Зараз для нас є питанням, як вийти з цього ланцюга соціальних потрясінь, які моделі соціальної реальності, *карти соціальності мають «лежати на столі» соціального технолога*, щоб це забезпечити. Більше того, проблема кризи, як вже зазначалося, несподівано і масштабно приходить і в західний світ. І, можливо, і там наш кризовий досвід може стати в нагоді.

І тут ми знову повернемося до проблеми пошуку інтегративних теорій. Але поставимо її інакше :

1. Якою має бути інтегративна теорія, яка б моделювала соціальну ситуацію в тому форматі, що є затребуваним конкретно нашою вітчизняною соціальною добою, з її коливаннями від загрози авторитаризму через деяку стабілізацію до революційних потрясінь і знову по циклу?

2. Як зробити цю теорію справді інтегративною, тобто з чітким позначення місця мікро- та макродетермінізму в процесі соціальних змін?

3. Як виділити з цієї теорії основне конструктивне смислове ядро, яке могло б використовуватися в соціальних технологіях? Можливо, такий крок позбавить цю теорію тих цікавих і доречних наукових «барочностей», що робить її привабливою в полі наукових дискурсивних пропозицій, але він дозволить «перевести» її на мову прагматичного дискурсу технології та менеджменту. Але питанням є як при цьому спростувати, не втрачаючи основну суть?

Складність цієї задачі посилюється тим, що йдеться не про якісь локальні менеджерські задачі. Масштабність кризи, з якої ми почали розмову, вимагає не менш масштабних системних теоретичних моделей. І при цьому макрорівневі схеми мають врівноважуватися баченням ситуації на мезо- та мікрорівнях, виходити з розуміння їх єдності та взаємовпливовості. Більше того, такі моделі мають бути відносно прозорими для розуміння і доступними для використання.

Модель, де може реалізуватися цей баланс між наукою і соціотехнологічною прагматикою, ми б назвали *теоретико-прагматичною*. Треба підкреслити, що йдеться не про те, що Р. Мертон назвав теоріями «середнього рівня» і не про так звані прикладні теорії. У Р. Мертона теорії середнього рівня мали стати посередниками між емпірикою та теорією, між загально соціологічною теорією та конкретно соціологічними дослідженнями. Іншими словами, теорії середнього рівня – це певні «пазли», з яких «складаються» «великі» теорії. Таке бачення можливе за припущення, що макротеорія є сумою окремих менших теорій. В нашому випадку ми виходимо з того, що холистичні теорії не можуть розкладатися на частини без втрати свого основного сенсу. Зближення з практикою є можливим лише за певного їх «стискання», «сконцентрованості», але обов'язкового збереження основного концептуального ядра.

Які конкретні пропозиції ми тут маємо щодо технології створення такої науково-прагматичної моделі або моделей? На цю задачу може працювати технологія вдалого поєднання вже існуючих напрацьованих теорій за умови їх «підгонки» одна до одної, інтегрування в єдину концептуальну схему. Те, що вони вже існують і прижилися в науковому дискурсивному просторі, є важливим моментом. В такому разі наукового «приживлення» вимагатиме саме їх поєднання, що обіцяє значно більший успіх, ніж у випадку зовсім нових наукових пропозицій. Тут ми виходимо з того, що багато чого вже сказано різними соціологічними мовами, за допомогою різних систем понять. Якщо це вдалося б перекласти на єдиний понятійний каркас, ми могли б отримати до певної міри апробований, і тому придатний до практичного використання, теоретичний інструмент.

В якості до певної міри опрацьованого досвіду (попередньо представленого в роботах [22; 23; 24; 25]) можемо послатися на нашу спробу об'єднати в такій інтегративній моделі три парадигмальні підходи:

1) *Парадигму складності* (complexity theory), на яку покладалася задача моделювати переважно макрорівень соціальної реальності з урахуванням відносин між стабільністю (порядком) та хаотизованістю. Провідне твердження цього підходу – оптимальним для будь-якої життєздатної системи є вміння утримуватися в певному діапазоні між порядком і хаосом. Для адекватного менеджменту це є ключовим твердженням. Опорні роботи, що лежали в фундаменті цього напрямку, наведено у згаданій вище роботі J. Cleveland [1], а також можна назвати ряд інших робіт [26; 27; 28; 29; 30; 31; 32; 33; 34; 35], що фундують і розвивають цей напрям.

2) *Мережеву парадигму*, яка мала взяти на себе мезорівень соціальної реальності, соціальні взаємодії і ті мережеві структури, що при цьому утворюються. Ключове поняття «мережі» через співставлення з самоорганізаційними соціальними структурами досить легко інтегрувати в теоретичну конструкцію парадигми складності. Опорні роботи – [36; 24; 24; 37; 38; 39; 40; 41; 42; 43, 44].

3) *Практичну парадигму*, яка давала зв'язок структур мезорівня (мережі) з мікрорівнем, а саме практиками повсякденності, індивідуальними габітуальними налаштування на практики. Тут «місток» між мезорівнем і мікрорівнем утворюється завдяки трактовці мереж як сукупності практик мережевих взаємодій і наявності габітуальної налаштованості на ці практики в когнітивно-емоційному просторі людини [25; 45; 46; 47; 48; 49].

На підставі цих трьох підходів нами було запропоновано інтегративну модель соціальної напруженості [50]. Але, ми впевнені, на такій базі можна будувати й інші інтегративні моделі. Сміслові ряди, що містяться в цих парадигмах, дозволяють це робити. Моделі соціальної інтеграції, солідарності, лідерства, самоорганізації, протестної і адаптивної поведінки можуть знайти корисні евристичні на базі вдалого поєднання цих трьох парадигмальних пропозицій. При цьому смисловий каркас виглядає достатньо прозорим для використання в менеджерських практиках.

Підсумовуючи, можна сказати, що глобальна криза, що спостерігається в усіх аспектах людського життя – економіці, екології, культурі, моралі, праві, політиці, науці, освіті, вже не може залишатися непомітною. На цьому фоні холістичні, системні погляди на суспільну динаміку знову стають затребуваними, а разом з цим можна прогнозувати новий виток затребуваності інтегративних соціологічних теорій.

В ситуації швидкого наростання зазначеної кризи не залишається часу на довгий шлях від наукових до менеджерських когнітивних конструкцій. На часі створення певної проміжної теоретичної ланки, певних спрощених теоретичних схем, в яких би було абсорбовано основний зміст інтегративних теорій у форматі, спрямованому на посилення менеджерської компетенції. Ці менеджерські когнітивні моделі можна назвати *науково-прагматичними*.

Ключовим питанням в пошуку кризових менеджерських схем знову стає питання співвідношення макро- та мікродетермінізму в соціальній динаміці, тобто питання, що саме, системні закони чи людська дія є головним фактором соціальних змін? Тому виглядає продуктивним в якості платформи для побудови синтетичних теоретико-прагматичних моделей використати синтез трьох парадигмальних підходів: 1) парадигми складності (complexity theory); 2) мережевої парадигми; 3) парадигми практик.

Науково-прагматичний формат змушує відмовитися від багатьох концептуальних тонкощів усіх названих підходів, але це дозволяє досить щільно підлаштувати їх одна до одної в єдиній динамічній моделі, і тим самим запропонувати певну опорну схему для соціальних технологій та менеджменту. Практики менеджменту залишається вміння доповнити цю когнітивну рамку актуальними даними, спостереженнями та інтуїцією і ухвалити адекватне в тій чи іншій ситуації рішення.

ЛІТЕРАТУРА: 1. Cleveland J. Complexity theory. Basic concepts and application to systems thinking. Innovation For Communities. 1994. URL: <https://www.slideshare.net/johncleveland/complexity-theory-basic-concepts> 2. Fukuyama F. The End of History. *The National Interest*. 16 (Summer 1989). Pp. 3–18. 3. Бауман З. Текучая современность. СПб.: Питер. 2008 4. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. М.: Прогресс-Традиция. 2000. 5. Бек У. Что такое глобализация? М.: Прогресс-Традиция, 2001. 6. Штомпка П. Социология: анализ современного общества. М.: Логос. 2005. 7. Фукуяма Ф. Великий разрыв. М.: АСТ. 2008. 8. Валлерстайн И. Дилеммы XXI века и особенности переходной эпохи. Дилеммы глобализации. М.: Нова, 2002 9. Гидденс Э. Судьба, риск и безопасность. *THESIS*. 1994. Вып. 6. С. 40-102. 10. Гидденс Э. Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь. М.: Весь мир. 2004. 11. Луман Н. Понятие риска. *Альманах THESIS*. 1994. 5. С. 135-160 12. Эпштейн М. Новый век: смена парадигм. *Сноб*. 2017. URL: <https://snob.ru/profile/27356/blog/133179> 13. von Weizsaecker, E., Wijkman, A. Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. Springer, 2018. 14. Матвейчев О. Римский клуб, юбилейный доклад. Вердикт: «Старый Мир обречен. Новый Мир неизбежен!». URL: <https://matveychev.oleg.livejournal.com/6653054.html> 15. Девятко И. Социальное знание и социальная теория: от социологии знания к когнитивной социологии. В кн.: *Обыденное и научное знание об обществе: взаимовлияния и реконфигурации*. М.: Прогресс-Традиция, 2015. С. 13-40. 16. Девятко И. Социологические теории знания и перспективы исследования «народной социологии». В кн.: *Вторые Давыдовские чтения. Сборник научных докладов симпозиума, 09-10 октября 2014г.* М.: Институт социологии РАН, 2014. С. 59-73. 17. Кудрявцева Е. Компетенции и менеджмент: компетенции в менеджменте, компетенции менеджеров, менеджмент компетенций: монография Сев.-Зап. ин-т упр; СПб.: ИПЦ СЗИУ РАНХиГС, 2012. 18. Кудрявцева Е. Когнитивный менеджмент: концептуализация управленческой эффективности. Петрозаводск: Изд-во Петр-ГУ. 2013. 19. Зборовский Г. Метaparадигмальная модель теоретической социологии *Социологические исследования*. 2008. 4. С. 3-15. 20. Тощенко Ж. Парадигмы, структура и уровни социологического анализа. *Социологические исследования*. 2007. № 9. С. 5-17. 21. Ядов В. Современная теоретическая социология как концептуальная база исследований российских трансформаций. СПб., 2006. 22. Бевзенко Л. Социальная самоорганизация в теории и практике Майдана. *Totalloge-XXI* (дванадцятий випуск). *Постнекласичні дослідження*. Київ: ЦГО НАН України. 2005. С. 41-78 23. Бевзенко Л. Социальная самоорганизация и социальные технологии: теория и практика. Коллективная монография: *Людина у складному світі*. Суми: Університетська книга, 2017. С. 69-116. 24. Бевзенко, Л. Концептуалізація соціальної напруженості в парадигмі складності – системність і мережеві практики. Тези доповіді. *Матеріали XIV Міжн. наук. конф.: «Проблеми розвитку соціологічної теорії: структурні зміни та соціальна напруженість»*. 2017. К., Логос. С. 22-25. 25. Бевзенко Л. Мережеві практики як медіатор мікро- макрорівнів соціальної напруженості. *Соціологічні виміри суспільства*. Збірник наукових праць. 2017. 9 (20), Ін-тут соціології НАНУ.К. С. 285-297. 26. Anderson P. Complexity theory and organization science. *Organization Science*. 1999. 10 (3). P. 216–232. 27. Bailey K. Social Entropy Theory. Albany, NY: State University of New York Press. 1990. 28. Beuement P., Broenner C. Complexity Demystified: A Guide for Practitioners. Axminster: Triarchy Press, 2010. 29. Grobman G. Complexity theory: a new way to look at organizational change. *Administration Quarterly*, 2005; 29, 3; ABI/INFORM Global. 30. Майнцер К. Сложность и самоорганизация. Возникновение новой науки и культуры на рубеже века. В сб.: *Синергетическая парадигма*. М., 2000. С. 56-79. 31.

Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой. М.: Прогресс . 1986. **32**. Саймон Г. Структура сложности в развивающемся мире. В кн: *Компьютеры, мозг, познание: успехи когнитивных наук*. М.: Наука. 2008. С. 21-27. **33**. Хакен Г. Синергетика: Иерархия неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах. М.: Мир. 1985 **34**. Князева Е., Курдюмов С. Синергетика как новое мировидение: диалог с И. Пригожиным. *Вопросы философии*. 1992. 12. С. 3-20. **35**. Бевзенко Л. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций. – К.: Ин-тут социологии НАНУ. 2002. **36**. Аршинов В. Буданов В. Системы и сети в контексте парадигмы сложности. *Вопросы философии*. 2017. №1. С. 50-62. **37**. Заякина Р. Ромм М. Сетевой подход: между топологиями пространства и формы. *Социологическое обозрение*. 2017. 16(2). С. 163–179. **38**. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. М.: ГУ-ВШЭ, 2001. **39**. Латур, Б. Об интеробъективности. *Социологическое обозрение*. 2007. Т (2). С. 79-96. **40**. Латур Б.. Пересборка социального: введение в акторно-сетевую теорию. Изд.дом Высшей школы экономики, 2014. **41**. Латур, Б. Где недостающая масса? Социология одной двери. *Социология вещей. Сборник статей*. 2006. М.: Издательский дом «Территория будущего». С. 199-223 **42**. Ло Дж. После метода: беспорядок и социальная наука. М.: Изд-во Института Гайдара. 2015 **43**. Хойслейнг Р. Социальные процессы как сетевые игры. Социологические эссе по основным аспектам сетевой теории. М.: Логос-Альтера. 2003. **44**. Newman M.E.J. The structure and function of complex networks. *SIAM Review* 45. 2003. P. 167-256. **45**. Бурдые П. Практический смысл. М.: ИЭС; СПб.: Алетея, 2001. **46**. Бурдые П. Структура, габитус, практика. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 1998. 1(2). С. 40-58. **47**. Волков В., Хархордин О. Теория практик. СПб.: Изд-во Европейского университета. 2008. **48**. Шматко Н. «Габитус» в структуре социологической теории. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 1998. 1.(2) С. 60-70. **49**. Бурдые П. Социальное пространство: поля и практики. СПб.: Алетея; М.: Институт экспериментальной социологии. 2005. **50**. Бевзенко Л. Интегративна концепція соціальної напруженості – методологія, концептуальна схема, прагматика. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2018. 3-4, (готується до друку).

Интегративные социологические теорий и кризисный социальный менеджмент: на пути к теоретико-прагматическим синтетическим концепциям

В фокусе проблемы, которая рассматривается в работе, лежат те возможные трансформации в исследовательских практиках современной социологии, которые связаны с актуальными изменениями социокультурного пространства в глобальном масштабе. Речь идет, прежде всего, о глобальном мировом кризисе, который наблюдается в разных социальных полях – экономике, экологии, культуре, морали, праве, политике, науке, образовании, и волна констатации которого лишь возрастает. Последней такой масштабной констатацией был доклад Римского Клуба (2018р). С другой стороны, в культурном пространстве на смену периоду постмодерна идет новая культурная эпоха, которая, по прогнозам, перенесет акценты с децентрации на поиск нового единства, с анализа на синтез, с элементаризма на холизм. На этом фоне логично ожидать существенных изменений в практиках социологического познания, где можно прогнозировать возвращение интереса к масштабным интегративным теориям, поиску концептуальных схем, которые бы органично объединяли в себе макро-, мезо- и микроуровни социальной реальности, рассматривали ее с существенным акцентом на сложности, процессуальности и изменчивости всех социальных явлений. Масштабный социальный кризис требует большего внимания социологов к социальным технологиям и менеджерским практикам, которые являются попыткой преодолеть проблемы, этим кризисом порождаемые. В статье делается предположение, что новый виток востребованности системных, интегративных социологических теорий будет сопровождаться запросом со стороны социальных технологов презентовать эти теории в формате теоретико-прагматических концепций, которые позволяли бы уменьшить расстояние между сууго научно и менеджерскими когнитивными моделями. Опираясь на собственный опыт интегративной концептуализации социальной напряженности, автор делает вывод об эвристической потенциальности использования в качестве платформы для построения синтетических теоретико-прагматических моделей объединения трех парадигмальных подходов: 1) парадигмы сложности (Complexity theory) (макроуровень); 2) сетевой парадигмы (мезоуровень); 3) парадигмы практик (микроуровень).

Ключевые слова: глобальный кризис, новая культурная эпоха, интегративные социологические теории, менеджерские кризисные когнитивные модели, теоретико-прагматические концепции, синтез парадигмальных платформ.